

CONTRIBUȚIA LUI DIMITRIE GUSTI LA CREAREA UNOR INSTITUȚII MODERNE DE ÎNVĂȚĂMÎNT, CERCETARE ȘI ACȚIUNE SOCIALĂ

Prof. univ. dr. Ion Drăgan

Creația și activitatea lui D. Gusti au beneficiat cu prisosință de ceea ce formează atributele esențiale ale unei personalități științifice: elemente ale sistemului său teoretic și metodologic au trecut în moștenirea științifică, în corpul peren al sociologiei, iar personalitatea sa a generat acel spectru complex de influențe creatoare și stimulatoare care s-au cristalizat în formarea uneia dintre cele mai reputeate școli științifice românești. Într-adevăr, opera și activitatea de mare întindere, diversitate și originalitate ale lui D. Gusti au constituit unul dintre cele mai semnificative fenomene de afirmare a științelor sociale, îndeosebi a sociologiei în viața universitară, academică, culturală și socială a țării noastre în perioada interbelică. Creația lui D. Gusti a marcat în aceste discipline științifice o contribuție apropiată de ceea ce înfăptuiseră sau înfăptuiau alte figuri luminoase de mari intelectuali români în celelalte domenii ale științei și culturii naționale. Printr-o seamă din ideile și acțiunile sale, el a depășit, în multe privințe, școlile sociologice burgheze ale timpului.

Minte creatoare, stăpinită de patosul cunoașterii și acțiunii sociale, intelectual însuflețit de flacăra vie a patriotismului, D. Gusti și-a manifestat în multiple ipostaze capacitățile sale. Aici reținem în special faptul că a inițiat și fondat un adevărat sistem de instituții universitare, academice și social-culturale, oferind un exemplu de simbioză a profesorului, omului de știință și a omului de acțiune culturală și socială, al intelectualului receptiv la marile probleme sociale ale țării sale (chiar dacă soluțiile propuse de el erau limitate și unele chiar iluzorii), al savantului preocupat sistematic de prelungirea socială și acțională a creației sale științifice, de integrarea cit mai firească a învățaturii sale teoretice cu cerințele modernizării vieții sociale și culturale, a instituțiilor țării sale. D. Gusti a avut meritul de a fi inițiat și organizat primele cercetări sociologice într-o viziune modernă și mai ales în perspectiva activă a împlinirii cunoașterii și acțiunii sociale, trăsătură relevantă chiar de titlul uneia dintre principalele sale lucrări *Sociologia militans*. În răspunsul la o anchetă întreprinsă de revista „Adevărul literar și artistic” printre intelectualii de vază ai țării, D. Gusti spunea că cele două mari forțe în care el crede, în primul rînd, sînt *cunoașterea* și *organizarea*, iar în revista „Sociologia românească” (4, 1936) el scria, în același sens, că: „Cunoașterea realității este nerodnică și neputincioasă dacă nu este încununată de acțiune, iar acțiunea este sterilă și aventuroasă dacă nu este întemeiată pe cunoaștere”.

Oricine ia contact cu opera lui D. Gusti este frapat de multilateralitatea și fecunditatea personalității sale, de forța sa imaginativă și de acțiune socială, în care se reuneau armonios valențele universitarului pasionat, ale omului de știință și de cultură care deschide drumuri noi în domeniul pe care îl cultivă cu asiduitate peste 60 de ani, ale unui organizator talentat al cercetării și acțiunii sociale. Într-o enumerare succintă și incompletă, contribuțiile de creație științifică, de organizator și om de acțiune, care i-au asigurat lui D. Gusti un loc de frunte în istoria științei și culturii românești, sînt de o bogăție de-a dreptul impresionantă: a fost inițiatorul și organizatorul unei acțiuni la scară națională de cercetare a realităților sociale ale țării sub formă de *monografii sociologice* (cunoscutele campanii monografice care au început la Goicea Olteniei în anul 1925) — acțiune fără precedent în țară și chiar pe plan internațional ca anvergură, concepție și metodologie; a întemeiat — prin organizarea *seminarului de sociologie etică și politică*, apoi a *seminarului de sociologie* — învățămîntul modern și sistematic al sociologiei și al științelor sociale înrudite cu aceasta, la Universitatea din Iași mai întîi, și din 1920 la cea din București; a fondat și condus revistele „Arhivă pentru Știință și Reformă Socială” (1919—1943, organ al Institutului Social Român, devenit din 1937 și periodic al Federației Internaționale a societăților și institutelor de sociologie); „Sociologie românească” (1936 — 1944); „Affaires Danubiennes” (1938 — 1944); a fondat primele instituții moderne de cercetare socială pluridisciplinară a realităților sociale ale României în perioada care a urmat Unirii din 1918 — Asociația pentru știința și reforma socială, transformată în Institutul Social Român (1921) și apoi în Institutul de științe sociale al României — institut de cercetare socială cu caracter multidisciplinar, avînd filiale puternice în majoritatea provinciilor istorice și o participare de prim rang în viața științifică și socială a țării; a organizat, cu concursul Fundației culturale, campaniile de cercetare și acțiune socioculturală în lumea satelor, ale „echipelor studentești” care concretizau într-un mod complex ideea profesorului D. Gusti despre legarea învățămîntului universitar cu viața socială și participarea tineretului studios la acțiunea de îmbunătățire și modernizare a vieții rurale; a inițiat și înființat sau condus o serie de instituții sociale și culturale, între care se numără la loc de cinste Muzeul satului (1936), conceput ca un muzeu național de etnografie, etnologie a vieții rurale; școlile populare țărănești; Universitatea radio, ca președinte al Societății de radio-difuziune; a contribuit la realizarea recensămîntului național cu metode moderne, avansate, precum și la pregătirea și editarea *Enciclopediei României* (fiind președintele Comitetului de direcție), lucrare fundamentală, de mare interes social și științific; a îndrumat și condus Casa culturii poporului și a promovat Căminul cultural, ca organism-pilot al acțiunii de culturalizare la sate. După cel de-al doilea război mondial, D. Gusti a fost președinte al Academiei Române (1944—1946) și unul dintre cei mai activi promotori ai înființării Consiliului Național de Cercetări Științifice (1945) care a funcționat în acea perioadă, instituții pe care D. Gusti s-a străduit să le orienteze în direcția participării la opera de reconstrucție și de reînnoire democratică a țării.

D. Gusti a avut neîndoiește meritul de a fi introdus la noi în țară o concepție modernă, originală despre organizarea *învățământului științelor sociale și a cercetării sociale într-un spirit multi și interdisciplinar*, luând ca pivot al promovării acestei concepții și organizării sociologia (știință de fuziune interdisciplinară prin natura ei) și de a fi fost primul sociolog român care a desfășurat o acțiune sistematică pentru realizarea unei conexiuni programatice între universitate, cercetare socială și societatea vremii sale. El a avut în mod clar înțelegerea transformării învățământului sociologic (în general a învățământului științelor sociale) *într-un mijloc de cunoaștere și acțiune socială*, într-un factor de modernizare a sistemului de instituții sociale și culturale ale țării, potrivit cu noile concluzii și experiențe dobândite de științele sociale și cu necesitățile completării și renovării sistemului de instituții liberale burgheze în România, în special după formarea statului național unitar român în 1918. Se poate chiar afirma că D. Gusti și-a manifestat capacitatea creatoare, puterea de invenție mai ales pe tărîmul *organizării științei și învățământului științelor sociale într-un chip modern, pornind de la anumite nevoi ale vieții sociale (identificate de el în limitele unei gândiri democrat burgheze liberale și reformiste)* și, pe de altă parte, al *ameliorării sistemului instituțiilor sociale și culturale ale României întregite* pe baza învățămintelor care rezultau din cercetarea directă a fenomenelor și realităților sociale ale țării sale.

Școala lui D. Gusti reprezintă astfel, în România interbelică, momentul hotărîtor, de vîrf, al „*instituționalizării sociologiei*” (și altor științe sociale), nu însă ca un act izolat, închis în sfera Universității sau Academiei, ci în perspectiva cuprinzătoare și fecundă a întrepătrunderii dintre învățămînt, cercetare și viața socială. Poate că la vremea respectivă nu exista în nici o parte a lumii un sistem atît de armonios și de cuprinzător — la scară națională — de implementare a sociologiei ca materie de învățămînt, ca domeniu de cercetare științifică interdisciplinară, ca instituție socială și culturală pentru promovarea intereselor stabilizatoare ale puterii de stat burgheze, dar și pentru sprijinirea unor acțiuni și reforme venind parțial în folosul unor categorii și comunități sociale defavorizate, îndeosebi al țărănimii.

Opera lui Gusti, cu calitățile și limitele ei, trebuie apreciată în primul rînd ca un răspuns la trebuința de *organizare a științelor sociale* potrivit cu nevoile modernizării învățămîntului și cercetării sociale, ale vieții sociale și ale statului român după încheierea procesului de desăvîrșire a unității statale a României. Pornit din simțămintele și gîndirea unui cercetător patriot și luminat, răspunsul oferit de inițiativele și opera lui D. Gusti a fost, desigur, parțial, iar în multe privințe el a fost distorsionat de faptul că politiceste era călăuzit de ideea unui progres și a unei modernizări, urmărind în final consolidarea sistemului politic și economic burghez. Într-adevăr, procesul de modernizare a statului național trebuia continuat în noile condiții create prin făurirea României întregite în toate sectoarele vieții naționale, în condițiile schimbărilor social-politice intervenite, ale radicalizării mișcărilor politice democratice, progresiste, ale organizațiilor și partidelor muncitorești și socialiste, ale frămîntărilor care se agravau în legătură cu marile probleme economice și sociale ale țării nerezolvate de revoluția burghezo-democratică. „Făurirea sta-

tului național unitar — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a determinat intrarea României într-o nouă etapă a dezvoltării, creind premise pentru dezvoltarea mai intensă a forțelor de producție, pentru accelerarea progresului economic și cultural al țării. În același timp, aceasta a avut ca urmare creșterea forțelor proletarietului, ale mișcării muncitorești, revoluționare, intensificarea luptei democratice. Datorită însă faptului că la cîrma țării s-au aflat în continuare clasele exploataatoare, care au folosit Unirea pentru a-și consolida dominația de clasă, cursul evoluției sociale ulterioare nu a corespuns așteptărilor și speranțelor maselor populare, marile probleme ale societății românești nu și-au putut găsi o soluționare deplină, corespunzătoare intereselor maselor largi populare¹. Pe de altă parte, aceasta avea loc într-o perioadă în care științele sociale, mai ales sociologia, intraseră într-o epocă nouă, servind nemijlocit, prin multe din datele lor, fenomenul de organizare eficientă, rațională a acțiunii sociale. Este, totodată, epoca în care științele sociale devin treptat un factor important de introducere a unor modificări în sistemele sociale și politice burgheze pentru a face funcționarea lor mai eficientă, integrarea socială și atenuarea conflictelor sociale mai active, epoca în care statul burghez folosește învățămintele științelor sociale pentru a-și mări stabilitatea prin progrese, ameliorări și reforme parțiale care să legitimizeze și mai mult puterea existentă, să creeze motivații de integrare a colectivității naționale în ciuda diviziunii și antagonismelor de clasă. Este epoca în care societatea burgheză face apel în tot mai mare măsură, pe lângă științele economice, la sociologie și științele sociale înrudită cu aceasta. Nu este deci întâmplător că tocmai un sociolog și o școală sociologică vor juca și la noi în țară (în rîndul științelor sociale), în perioada deceniilor doi-patru ale secolului nostru, rolul principal pe tărîmul renovării vieții sociale, al promovării unor reforme, al creării unor instituții noi de acțiune socială menite să perfecționeze și să consolideze — atît și cît timp este posibil — sistemul social-politic burghez, concomitent cu desfășurarea acțiunii critico-reformiste care a fost și este proprie sociologiei liberale în toate țările capitaliste, concomitent cu afirmarea unor valori progresiste, critice și democratice ale sociologiei raționaliste.

D. Gusti însuși a subliniat în numeroase rînduri legătura internă dintre sociologia monografică — sistem complex de cercetare directă, în echipe pluridisciplinare, a realității sociale — și înlăptuirea unor reforme sociale și instituționale care să așeze pe baze mai moderne, conforme cu exigențele științei sociale, structurile statului național și ale societății românești. În apelul publicat cu prilejul înființării Asociației pentru Studiul și Reforma socială (aprilie, 1918), prof. D. Gusti preciza : „Astăzi, cînd în urma evenimentelor externe și interne se decide soarta națiunii și a Statului român, s-a întemeiat o Asociație pentru studiul și reforma socială în România, cu împătritul scop : de a cerceta toate laturile sociale românești — în mod dezinteresat și fără nici o prejudecată și tendință științifică ori politică —, de a propune reformele care izvorăsc în mod

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român*, 1 decembrie, 1978, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 17, București, Edit. politică, 1979, p. 279—280.

firese, logic din aceste studii, de a lupta pe toate căile de propagandă pentru ca aceste reforme să se înfăptuiască și, în sfârșit, de a contribui în largă măsură la educația socială a maselor. De bună seamă că lipsa unei cunoașteri adâncite și aprecieri juste a realității sociale românești a fost una dintre cauzele puternicelor zguduri din temelie ale Statului nostru; amintim numai dintre cele ivite în decursul ultimelor decenii: revoluțiile sociale din 1888 și 1907, criza financiară din 1900 și extrem de dureroasa situație în care ne aflăm. Asociația corespunde, desigur, unei mari necesități a timpului. Căci toată lumea va fi de acord a recunoaște că aproximația capricioasă și improvizată haotică a politicii de până acum trebuie să înceteze pentru totdeauna. Nu mai este de ajuns credința în loc de știință; dogmă în loc de observații și disciplina oarbă în loc de metodă critică, care au dus la atât de variate, dese și pripite experiențe sociale pe socoteala societății românești. Viața publică românească trebuie organizată din nou pe alte temelii”².

Acest apel arăta dorința lui Gusti de a contribui la întemeierea organizării și politicii statului, a conducerii și politicii sociale pe o cunoaștere științifică cuprinzătoare a vieții sociale (ceea ce reprezenta încadrarea sa într-un curent puternic al gândirii sociale) și, totodată, iluziile sale reformiste, credința că reformele sociale și știința socială consacrată unor țeluri de reforme sociale vor oferi soluția problemelor de bază ale societății românești. Trebuie precizat că reformismul i-a limitat, deopotrivă, orizontul științific (acțiunea de cunoaștere socială n-a fost dusă până la dezvăluirea cauzelor structurale ale crizei și ale gravelor probleme socio-economice ale țării), ca și orizontul acțiunii sociale, culturale și al inițiativelor întreprinse în domeniul creării unor instituții sociale, științifice, culturale și politice moderne.

De aceea, recunoașterea meritelor mari ale lui D. Gusti ca sociolog și ca intelectual patriot, în primul rând ca întemeietor al sistemului cercetării monografice nemijlocite a realității sociale naționale, al celei mai cunoscute școli românești de sociologie, nu trebuie să ne ducă la ignorarea limitelor și a erorilor de concepție și de acțiune ale fondatorului Școlii sociologice de la București.

Creația instituțională întreprinsă de profesorul D. Gusti a urmat logica firească a unui demers și efort convergent îndreptat spre modernizare și dezvoltare prin unirea cercetării sociale și a reformelor sociale într-un tot, efort întemeiat pe utilizarea datelor și posibilităților științelor sociale în noul lor stadiu de evoluție. Logica acestui demers pornește, după cum o arată desfășurarea acțiunilor instituționale promovate de D. Gusti, de la organizarea unui învățământ modern al științelor sociale (formarea cadrelor de specialiști în sociologie și în alte științe sociale cu mari valențe aplicative), apoi integrează cercetarea socială a realităților naționale (monografiile sociologice și cercetările pluridisciplinare ale Institutului Social Român) și se continuă în activitatea de difuzare și aplicare a datelor științei în acțiunea socială, acestea constituind în accepțiunea profesorului verigi și laturi ale unui singur proces de modernizare. Și mai important este faptul că toate aceste segmente de creație instituțională aparținând unor domenii diferite ale vieții sociale, deși realizate

² Dimitrie Gusti, *Apelul din aprilie 1918*, retipărit în „Arhiva”, nr. 1, an I.

la intervale de timp inevitabile, au fost concepute de profesorul D. Gusti ca elemente ale unui program unitar, făcând parte dintr-un ansamblu proiectat de el să-și găsească încoronarea într-o „știință a națiunii” și într-un sistem de reforme ale vieții sociale naționale, din păcate însă în optica limitată a unui democrat burghez care n-a putut merge pînă la capăt la rădăcina problemelor sociale ale țării și la identificarea soluțiilor reale, de fond ale acestor probleme. Ca proiect metodologic de cuprindere într-un tot a învățămîntului științelor sociale, a cercetării sociale și a reformelor sociale, și ca sistem coerent de instituții specializate și interdependente în toate aceste domenii, viziunea profesorului Gusti era în acel timp dintre cele mai înaintate asupra rolului științelor sociale în fundamentarea acțiunii sociale. Organizarea complexă a unor instituții sociologice de învățămînt, cercetare și acțiune socioculturală a constituit suportul principal al formării și activității Școlii monografice, al promovării acțiunilor ei ample de cercetări de teren, al afirmării ei în viața socială și culturală a țării.

Pentru a sublinia rolul pe care D. Gusti îl atribuia Seminarului de sociologie de la Facultatea de litere și filozofie și deci procesului de formare a specialiștilor în științele sociale și sociologie — trebuie să spunem că întreg acest sistem gravita în jurul Universității. Activitatea echipelor monografice, apoi a „echipelor studentești”, a altor instituții, asociații culturale, sociale și profesionale și, pe un plan mai înalt, a Institutului Social Român — cu vastul său program de cercetări sociale, de informare și educație socială, de acțiuni pentru organizare și reforme sociale — amplifică ideile, cercetările, rezultatele științifice împărtășite, dezbătute și acumulate inițial în Seminarul de la Universitate. Chiar enumerarea fragmentară și incompletă a acestui „corp” instituțional promovat și adeseori direct realizat de prof. D. Gusti arată în modul cel mai grăitor că acesta, pornind de la îmbrățișarea sociologică, larg cuprinzătoare a ansamblului societății, a avut o viziune modernă asupra întrepătrunderii diferitelor domenii și factori sociali în funcționarea societății și că și-a clădit opera practică pe ideea legăturii strînse între Universitate, cercetare, acțiune socială.

Orice tradiție universitară și de cercetare socială — oricît de valoroasă — poartă, în chipul cel mai evident, amprenta vremii și a societății în care s-a format, resimte limitele epocii sale, ale gândirii sociale și ideologiei politice împărtășite de autorul sau autorii săi. Acest adevăr este în modul cel mai concludent aplicabil doctrinei și școlii sociologice create de D. Gusti, obligînd, în numele realității istorice, al exigențelor analizei marxiste, la un examen critic lucid, examen în bună măsură realizat de exegeții operei acestuia, de cei care s-au consacrat reeditării creației gustiene în anii socialismului. Dacă ne referim, spre exemplu, la munca echipelor studentești trimise la sate, constatăm caracterul profund contradictoriu al acțiunii științifice și sociale a lui D. Gusti; pe de o parte, ele au realizat o operă de cunoaștere socială, utilă sub raport științific și educativ și, pe de altă parte, o acțiune de educație socială și culturală a țărănimii, aceasta nefiînd decît încercarea unor modeste paleative de „terapie socială” cu totul disproporționate în raport cu gravitatea stării de sărăcie și inapoiere a satelor, iar din punct de vedere politic și ideolo-

gie aceasta echivala, în fond, cu utilizarea științei sociale ca mijloc de control social în interesul puterii dominante.

Indiscutabil însă că școala sociologică creată de D. Gusti, în ciuda erorilor de concepție și a limitelor politico-ideologice ale programului inspirat de acesta, a creat o veritabilă tradiție a cercetării sociale moderne, a întrepătrunderii cunoașterii și acțiunii sociale care au marcat o etapă nouă în învățămîntul, știința și cultura românească, o contribuție de răsunset internațional în mișcarea științifică a vremii. Programul de cercetare și acțiune al Școlii a contribuit, în pofida viziunilor reformiste ale mentorului ei, la formarea unei întregi pleiade de intelectuali care s-au dovedit specialiști de autoritate în noile discipline consacrate explorării nemijlocite a vieții sociale, la formarea activismului social al acestora, dintre care mulți încă în perioada interbelică și apoi în anii transformărilor democratice, revoluționare și socialiste s-au alăturat luptei revoluționare a maselor, participînd activ la opera condusă de Partidul Comunist Român pentru rezolvarea deplină a marilor probleme economico-sociale ale țării noastre, la procesul de făurire a socialismului în România.

În această perioadă istorică nouă, odată cu reluarea și valorizarea în chip creator a firului pozitiv al tradițiilor științei și culturii naționale, opera lui D. Gusti a fost retipărită și introdusă, odată cu analiza ei critică, în circuitul vieții noastre științifice. Unele din ideile metodologice și experiențele valoroase ale Școlii lui D. Gusti, îndeosebi cele referitoare la organizarea echipelor multidisciplinare de cercetare socială, au fost continuate, îmbogățite și integrate în activitatea colectivelor de cercetări sociale dezvoltate în ultimii ani.

Este meritul istoric al conducerii Partidului Comunist Român, în primul rînd al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a fi elaborat, în cadrul noii strategii a politicii de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră, o concepție nouă și un strălucit program revoluționar pentru dezvoltarea cercetării sociale pe trepte superioare, pentru împletirea ei strînsă cu practica socială și sporirea contribuției acesteia la aprofundarea teoretică într-o viziune prospectivă și veritabil acțională, a problemelor teoretice și practice ale dezvoltării societății noastre socialiste, program care și-a găsit o intrinsec chipare cu valoare de model în istoricele documente ale Congresului al XII-lea al partidului.